

په کلمبیا کې شخړې ته ځغلنده کتنه

کلمبیا یو داسې هیواد دی چې په لویديځه نیمکره کې یې ترټولو اوږدې وسله والې شخړې تجربه کړې دي. د چریکانو، حکومت او نیمه نظامي ځواکونو ترمنځ د جگړو پرله پسې څپو د ډېرو خلکو د ژوند له لاسه ورکولو سبب ګرځېدلی دی او د قانون واکمني یې کمزورې کړې ده. دا هیواد له ډېرو ستونزو سره لاس او ګریوان دی. دا ستونزې د نیشه یې توکو د قاچاق او سیاسي جرمونو ترمنځ د بدلون په حال کې پولو څخه پیل او له ترهګرۍ سره په مبارزه باندې د حکومتي چارواکو تر ټینګار پورې دوام مومي، دې ستونزو، د خلکو لپاره چې په تیرو کې د بشر د حقونو تر پښو لاندې کولو په وړاندې او همدارنګه بشري حقونو ته د درناوي په اړه د مسئولیت مننې غوښتونکي دي ډېر کړاوونه رامنځ ته کړي دي.

یوه اوږد مهالې شخړه

کلمبیا د هغو هیوادونو له ډلې څخه ده چې وسله والې شخړې یې لیدلې دي. له څلویښتو کلونو اوږې چې دا هیواد له سختو وسله والو شخړو سره لاس او ګریوان دی. هغه شخړې چې د کورنۍ جگړې او پلان شویو جرمونو په پایله کې منځ ته راغلې دي خو په خواشینۍ سره چې دا شخړې په پرله پسې توګه د ډېرېدو په حال کې دي. البته دا شخړې د نیشه یي توکو د بازار په چاپیریال کې رامنځ ته شوې دي. له دې وسله والو شخړو څخه په ځای پاتې اغیزې له وژنو، کډوالۍ ته په زور اړیستې، ځورونې، جنسي تیري، د افرادو تری تام کېدل، سرې تښتونې دي چې په ټولنیزو کړنلارو باندې اوبښې دي. په دې هیواد کې د بشري ضد جنایتونو پراخې کچې ته په پام سره بیا هم کلمبیا په لاتینه امریکا کې د ترټولو پیاوړي او نسبتاً ټینګ قضایي سیستم او د پیچلي قانوني او قضایي چارچوکاټ درلودنکی دی. البته سیاسي او ټولنیزو پوهانو په شخړه او تناقضاتو کې لږ رول درلود.

په کلمبیا کې ډېرو ډلو په فعالیت لاس پورې کړی دی. د بېلګې په توګه؛ چریکان؛ داسې یوه ډله ده چې د ۱۹۶۰ لسیزې په اوږدو کې یې له بزګرانو او کمونیستو پاڅون کوونکو څخه سره راپورته کړل. نورې ډلې د کلمبیا وسله وال او انقلابي ځواکونه او آزادي غوښتونکي ملي ځواکونه دي. ښي اړخو نیمه نظامي ډلو له رسمي چارواکو سره لاس یو کړ او د دې پاڅون کوونکو ډلو په وړاندې یې مبارزه پیل کړه. د ۱۹۹۰ لسیزې په وروستیو کې نوموړو نیمه نظامیانو په نظامي او سیاسي ډګرونو کې د خپلواکۍ ادعا وکړه او د کلمبیا د دفاعي متحدو ډولو په نوم یې دیوه ښي اړخي ائتلافي سازمان جوړولو خبر ورکړ.

نوموړې ډلې د نیشه یي توکو په اقتصاد باندې ولاړې دي. یانې نیشه یي توکي د دوی اقتصادي سرچینه جوړوي او د نیشه یي توکو له لارې خپل لګښتونه او مصارف برابروي. دا ډلې په یو ډول له نیشه یي توکو سره نیغ په نیغه اړیکه لري. دا اړیکه د کاري ارتباط او کارګمارنې په بڼه ده یانې د قاچق وړونکو د امنیتي خدمتونو مسئولیت په غاړه لري او یا نیغ په نیغه په قاچاق کې

لاس لري. د دې ډلو د قدرت د کمزوري کولو لپاره حکومت له ۱۹۹۸ کال څخه را په دېخوا د وسله والو ځواکونو د بودجې کچه زیاته کړې ده او ادعا یې کړې چې نظامي بریا نږدې ده.

پټ او ښکاره بې ځایه شوي خلک

کډوالۍ ته په زور اړیسته داسې ناوړه څیز دی چې له تاوتریخوالي او جگړو څخه منځ ته راځي. کلمبیا هم کډوالۍ ته په زور اړیستې له ترخو تجربو څخه په امن کې نه ده پاتې شوې، په دوه تېرو لسیزو کې په سلګونو زره کلمبیایي وګړي د تاوتریخوالي له امله خپلې شتمنۍ او کورونه پرېښودل او په زور سره له کلیو څخه ښارونو ته وشړل شول. د ورکړل شویو شمېرو له مخې د کلمبیا د ۴۴ ملیونه وګړو څخه ۳ ملیونه په کلمبیا کې دننه بې ځایه شول.

کډوالۍ ته په زور اړیسته چې د بشري حقونو د ترپښو لاندې کولو له څرګندو مصادیقو څخه ده، ډېرې منفي پایلې لري چې د هغو له ډلې څخه کولای شو د ځمکو په مالکیت او له هغو څخه د ګټه اخیستلو د بدلون نوم واخلو. په دې توګه واره فصلونه د بزګرۍ د محصولاتو د لوړې کچې په سوداګرۍ باندې اوږې او بزګر د بزګرانو د اتحایو ځای نیسي. د څیړنو له مخې له ۳ څخه تر ۷ ملیون هکتاره ځمکه د بې ځایه کیدو له امله په ناقانونه توګه ضبط او په کار وړل شوې ده. وسله والې شخړې داسې بهیرونه دي چې د اوږدې مودې لپاره اغیزې په خپل ځای پرېږدي، داسې اغیزې چې نړوونکې پایلې لري. په همدې توګه په کلمبیا کې د بې ځایه کیدو او جباري کډوالۍ اغیزې د وسلوالې شخړې په همدې وخت کې، په لویو او اصلي ښارونو کې د ټولنې په منځنۍ او لوړ پوړې پټې پاتې دي.

چریکان، له سولې تښتېدونکي شریکان

چریکه ډله په ۱۹۸۹ کال کې عادي ژوندانه ته را وګرځېده. یانې کله چې حکومت په ۱۹۸۹ کال کې له M-12 چریکي ډلې سره د سولې تړون لاسلیک کړ او د دې تړون په پایله کې د ۱۹۹۱ کال نوی اساسي قانون ومنل شو او چریکه ډله په سیاسي ژوند کې را ګډه شوه. د کلمبیا حکومت د ۱۹۹۰ لسیزې په وروستیو کې د کلمبیا د وسله والو او انقلابي ځواکونو او د ملي آزادي غوښتونکو قوتونو سره د سولې خبرې اترې په لاره واچولې، خو وروستی هوکړې ته ونه رسېدې. همدارنګه له ځونو نورو کوچنیو یا له پښولیدلو چریکي ډلو سره د سولې څو نور هوکړه لیکونه له ماتې سره مخامخ شوي دي.

د کلمبیا وسله وال او انقلابي ځواکونه او همدارنګه ملي آزادي غوښتونکي ډلې په تښته او تر تعقیب لاندې دي، هغوی د هغې ځمکې چې مخکې یې په لاس کې درلوده کنټرول له لاسه ورکړی دی. د کلمبیا د وسله والو او انقلابي ځواکونو د رهبرۍ څلور غړي په ۲۰۰۸ کال کې ووژل شول. د نظامي عملیاتو په ترڅ کې ګڼ شمېر هغه لوی یرغمل نیول شوي چې ددوی په لاس کې و،

آزاد شول. خو بياهم تراوسه دا ډلې په خوځښت کې دي او چريکې ډلې د سولې په پروسه کې له گډون څخه ډه ډه کوي.

ملي امنيت ته بيا پراختيا ورکول

آلوارو يورايب (Alvaro Uribe) په ۲۰۰۲ کال کې د ولسمشر په توگه وگمارل شو. نوموړي د دې دموکراتيک امنيت؛ د تگلارې بنسټ کيښود او د گړې لپاره يې سرچينې منظمې کړې. وروسته يې د متحده ايالتونو په ملاتړ د کلمبيا اردو سمبال کړه او گټه اخيستې ته يې وسپارله او نوموړي وکولای شول چې د هيواد د مهمو سيمو واگې په لاس کې واخلي. دا عمليات د دې سبب شول ترڅو د کلمبيا وسله وال او انقلابي ځواکونه په دفاعي حالت کې راشي. دا کړنې د دې لامل شوې چې د ولسمشر ټوليز محبوبيت له يوې مخې تغير وکړي او د خلکو له ملاتړ څخه برخمن شي، وروسته له هغې چې د کلمبيا کنگرې په اساسي قانون کې سمونونه راوستل ترڅو نوموړی وکولای شي د دوهم ځل لپاره د څلورو کلونو مودې لپاره ولسمشر شي. نوموړي په برياليتوب سره د ۲۰۰۶ کال په ټاکنو کې گډون وکړ.

يورايب د خپلو ټاکنيزو منډو تررو په بهير کې اعلان وکړ چې له شنه نظامي ډلو سره به هوکړې ته ورسېږي ترڅو سوله وکړي. وروسته د نوموړي تر رهبرۍ لاندې ادارې د سولې خبرې اترې ترلاس لاندې ونيوې او اعلان يې وکړ چې نوموړو ډلو منلې ده ترڅو خپلې وسلې حکومت ته وسپاري. له ۲۰۰۳ کال څخه تر ۲۰۰۶ کال پورې ۳۰۰۰۰ جنگړه مارانو جگړه پرېښوده او د سولې او وسلو سپارلو په بهير کې ورگډ شول. د سولې په کاروان کې د جنگياليو د ورگډېدو يو دليل هغه ژمنې وې چې حکومت له دوی سره کړې وې، يانې داچې جگړه ماران به له خلکو څخه عمومي بڼه غواړي او د منځنۍ او لوړې کچې د قوماندانانو کوم چې په لويو جرمونو تورن دي د بند موده به را کموي.

سره له دې چې ثابته شوه چې د جگړې د پای ته رسېدو بهير نيمگړی دی او خو نورې نيمه نظامي ډلې يوځل بيا رامنځ ته شوې دي، خو سره له هغې هم د سولې او عدالت تر قانون لاندې د سزا اصلي بهير رامنځ ته شوی دی او د شنه نظاميانو او هغو ډلو چې په دولتي چارواکو او سازمانونو پورې يې اړه درلوده د جرمونو شواهد او ثبوت را ټول شوي دي. خو په دې لړ کې يواځې د ۱۵۰ شنه نظاميانو دوسې په لاره اچول شوې دي خو له هغو دوسيو څخه چې په ۲۰۰۶ کال کې پيل شوې وې يوه يې هم پای ته نه ده رسېدلې.

د کلمبيا حکومت د ۲۰۰۸ کال په مې مياشت کې د حقيقت موندنې او عدالت د پلي کولو په بهير کې يو گام شاته لاړ ځکه ۱۵ شنه نظاميان چې له هغې ډلې څخه ۷ کسان لوړ پوړي قوماندانان و د نيشه يي توکو د قاچاق په تور متحده ايالاتو ته وسپارل. وروسته د ۲۰۰۸ کال په اکتوبر کې د امريکې د فدرال محکمې قاضيانو د دوی له ډلې څخه دوه کسان له ۲۰ کلونو څخه په زيات بند باندې محکوم کړل. د حکم د ترلاسه کولو وروسته، له دې قوماندانو څخه يوه اعلام وکړ چې وروسته له دې به د کلمبيا له دولت سره د سولې په رامنځ ته کولو کې مرسته ونه کړي.

د قانون واکمني

د کلمبيا حکومت سره له دې چې له وسله والې شخړې سره لاس او گريوان دی، خو په قانون ولاړ غوره عدلي او قضايي بنسټونه لري. په ۱۹۹۱ کال کې د دې هيواد اساسي قانون تصويب شو چې د قضايي سيستم خپلواکي يې خوندي کړه همدارنگه داسې توکي يې په ځان کې د لودل چې د اجرائيه قوې کتنه او انډول کول يې هم په ځان کې را نغښتل. له ۱۹۹۱ کال راپدې خوا د اساسي قانون محکمې، اساسي قانون ته نوره هم پراختيا ورکړه او د هغو پر بنسټ د بشري حقونو د تاوتريخوالي د قربانيانو د حقوقو پخلی وشو او فردي آزادۍ خوندي شوې.

جزايي قانون جوړوونکي په ټوليزه توگه نړيوال تعهدات هم په پام کې ساتي. سر بېره پردې څو قوانين شتون لري چې په بشپړه توگه د قربانيانو د حقونو په اړه دي او د کورنيو بيخايه شويو له حقونو څخه محافظت کوي او د دې په لټه کې دي چې بيخايه کولو ته په زور اړيستې په وړاندې مقابله وکړي. خو په دې هيواد کې په ډېری برخو کې د قانون او دهغه د پلي کولو ترمنځ ډېر واټن ليدل کيږي.

د کلمبيا قضايي سيستم د لويديځې نيمې کرې د هيوادونو د سيستم په پرتله پرمختللی دی. په دې سيستم کې د قضايي حل فصل محورونه عبارت له د ټوليزو پيچلو مسائلو د شخړو له پرېکړې - د جنين له سقط څخه نيولې بيا د جنسي لږکيو تر حق او جنگي جنايتونو پورې - هغه چلند چې په تېرو کې د بشر ضد جرمونو په اړه کيږي، زيان جبران او د تاوان ورکړه، څخه دي.

له بشري حقونو څخه د سرغړاوې ځينې قضې چې د جرمونو قضايي سيستم ته وړاندې کيږي او يا د تاوان دور کړې په بهير کې راځي، د عدالت له پلي کولو څخه گټه پورته کوي. د کلمبيا قضايي او عدلي چارواکو په برياليتوب سره وکولای شول ترڅو فاسد حکومتي چارواکي، جرمي کړي، د سرغړوونکو سرگروبان، نظامي چارواکي او د نارسمي وسله والو ډلو غړي محکمې ته راکاږي. د بېلگې په توگه سترې محکمې د پارلمان تر ۶۰ زياتو غړو تعقيب تر لاس لاندې ونيو کوم چې د شنه نظاميانو له مشرانو سره په همکارۍ او په ځينو مواردو کې په قتل او سپري تښتونه باندې تورن و او له ولسمشر يورايب سره يې نږدې اړيکې درلودې.

په پايله کې د دې کسانو يو شمېر بې گناه او يو شمېر نورې پړه و پيژندل شو. سره له دې دا برياليتوب د هغه پراخ فساد په پرتله چې شتون لري، لږ دی، او د قانون په واکمنۍ باندې د نورو تېريو او پرله پسې له تاوتريخوالي ډکو بريدونو په اړه له مجازاتو څخه معافيت تر سترگو کيږي.

مدني ټولنه

کلمبيا د پياوړو په عين حال کې د پيچلو مدني بنسټونو درلودونکې ده. په دې بنسټونو کې د بشري حقونو سازمانونه، د سولې مدافع بنسټونه، ټوليز مرستندويه بنسټونه، د بنځو د حقونو مدافعين او څيړنيز مرکزونه راځي. البته د لاتيني امريکې د گڼ شمېر هيوادونو په څېر، مذهبي سازمانونه هم په سولې او بشري حقونو پورې اړوندو مسايلو کې مهم رول لوبوي.

د انتقالي عدالت نړيوال مرکز (ICTJ): د انتقالي عدالت نړيوال مرکز داسې يو ارگان دی چې د انتقالي عدالت د خونديتوب لپاره کار کوي، دا ارگان له هغو هيوادونو سره چې غواړي د تل پاتې سولې او په تېرو کې پر بشري ضد جرمونو باندې د عدالت د پلي کولو په اړه فعاليت وکړي، مرسته کوي. د دې مرکز د فعاليت سيمه هغه ټولني دي چې له ځپونکو حکومتونو او يا وسله والو شخړو څخه راوتلي وي او يا په هغو هيوادونو کې ولسواکي نوې را توکېدلې وي او تر اوسه لا له پخوا پاتو ستونزو لکه له عدالت څخه پراخ سرغړاوې او د بشري حقونو سيستماتيک تر پښولاندې کولو سره لاس او گريوان وي د دې سازمان په اړه د نورو ډېرو مالوماتو لپاره په www.ictj.org پته باندې مراجعه وکړئ.

د افغانستان د څار ټولنه: د افغانستان د څار ټولنه يو افغاني مدني بنسټ دی چې لرليد يې يوې ولسواکې، سوله ايزې، متواضع او له عدالت څخه برخمنې ټولني ته رسېدل دي چې ټول وگړي يې وکولای شي له مساوي فرصتونو څخه برخمن وي. د دې بنسټ ماموريت د هغو کړو وړو سرته رسول دي چې پايله يې په افغانستان کې د سولې، عدالت او يو د بل د منلو د فرهنگ پياوړتيا او بشري حقونو ته درناوی وي. ولسواکي، عدالت، بشري حقونو، په هيواد کې انډوليزې ټولنيزې او اقتصادي پرمختيا، بې پرېوالي، خپلواکي او تخصص ته ټينگه ژمنتيا د دې سازمان د کړو وړو د لارښود په توگه له چورليزو ارزښتونو څخه گڼل کيږي. د افغانستان د څار ټولني په اړه د نورو زياتو مالوماتو لپاره لاندې ويب پاڼې ته مراجعه وکړئ: www.watchafghanistan.org